

Fig. 27. Tortuna kyrka. Sentida inskrift. Foto. N. Lagergren 1959.

huvudstaven har gått förlorad, och delar av bistaven ha fallit bort. Runan är dock fullt säker. 3 **n** har ensidig bistav. Detsamma gäller alla inskriftens **n**- och **a**-runor. 7 **u** är ej stunget. 8 **a** är säkert. 10 **i** är ej stunget. 13 **e** och 18 **e** äro tydliga. I 20 **y** är den tydligt huggna punkten mycket högt placerad. Efter 21 **f** är stenen avslagen; här finnas inga spår av ristning. Runföljden 22–27 **hristi** står i slingans början. Före 22 **h** finns ej sk. 24 **i** är ej stunget. — Bureus' läsning (i Fa 10: 2) är densamma som ovanstående. — Hofberg: × **a**... **nbarua** × **lit** × **resa** × **sten** × **uf**... **hiusii**. — Brate: **hristi** × **onbarua** × **lit** × **resa** × **sten** × **yf**...

Runföljden 1–8 **ernbarua** innehåller utan tvivel ett personnamn. Möjligen har ristaren åsyftat det väl kända mansnamnet *Ærnbjörn*.

22–27 **hristi**, som egendomligt nog står i runslingans början, kan knappast vara något annat än pret. 3 sg. av *rista*. Ristarens namn har då stått på den försvunna hälften av runstenen. Om det sällsynta bruket av **hr** i början av ordet 'ristade' se U 599 och 629.

Tortuna kyrkogård.

Mot sakristians norra vägg står en sten uppställd, som bär en inskrift med runor och bokstäver. Inskriften, som är från 1700-talet, omtalar organisten och klockaren i Tortuna J. H. Åstrand. Se fig. 27.

17. Råby, Tortuna sn.

Pl. 6, 18.

Litteratur: B 1085, L 1000 och 1001. J. Bureus Fa 6 s. 237, Fa 5 s. 225, Fa 10: 2 blad 91c, Fa 1 s. 111; J. Rhezelius, Fa 10: 1 blad 116; Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 17, 32 och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 117, 140); J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 201; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 358, 365; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 647 (nytrycken 1904, s. 503 f. och 502 f.); L. Restadius, Kort Beskrifning öfver Thortuna Socken 1844, s. 15 f. (ATA); W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1: 2 (1849), s. 100; R. Dybeck, Antiqvarisk berättelse för år 1859 (ATA), Thortuna socken 1860 (ATA), Runa (fol.) 2 (1874), s. 6; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 2, 1871, s. 167 f. (ATA; tryckt i VFÅ 5, 1901, s. 11); Vestmanlands läns kalender 1881, s. 442; E. Brate, Anteckningar 1900 (ATA); S. T. Kjellberg, Vallby (VFÅ 16, 1926), s. 49.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10: 2); Rhezelius, teckning (i Fa 10: 1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4, B 1085 och Grau a. a.); Hofberg, teckning i a. a.; Brate, foto 1900 (ATA).

Runstenen står rest i en åker, 10 m S om landsvägen Tortuna kyrka — Bred, 30 m SÖ om infartsvägen till Råby, 30 m ÖSÖ om landsvägsbron över den lilla bäcken, 650 m NNV om Stora Ängsta. Ristningsytan

Fig. 28. Vs 17. Råby, Tortuna sn. Efter teckning av J. Rhezelius.

Fig. 29. Vs 17. Råby, Tortuna sn. Efter teckning av J. Bureus.

vetter åt N, åt landsvägen. Platsen, som uppenbarligen är den ursprungliga, är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Rhezelius anger på sin teckning i F a 10: I stenens plats på följande sätt: »Tortuna Sochn. Widh Engstadh wtmedh Wägen» (se fig. 28). Bureus avritade Vs 17 den 12 sept. 1639; han anger platsen sålunda: »J Tortuna Sockn Norran för Engeby wid Almund Wegen wid en bro, ståndande.» (Se fig. 29.)

I *Ransakningarna* nämns Vs 17 två gånger. Den äldre av dessa uppgifter, som är daterad »Tortuna Sochnestuga den 24 Feb. Anno 1667», lyder: »Emedan vår Aldernådigste konungh, hafwer befalt, at kungiöras skal, hvar gamla Monumenter och Antiquiteter finnas: giörs förthen skull kunnigt, at i Tortuna Sochn, inga andra tilfinnande äre: än 2 tämmeligen store Runnestenar i Råby Engen.» Den andra uppgiften, som har lämnats av befallningsmannen Aron Bergström, är daterad »Sahla d: 12 May A:o [1]682»; den har följande lydelse: »Vppå W: Rååby Ängh ligger een Runsten och säyes ther under een Fruu wara begrafwen.»

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finns bläckanteckningen »Engesta Engen i Tortuna sn». De två första orden äro överstrukna och med blyerts ändrade till »wester Råby» (B 1085: »Tortuna Sockn. Engesta ängen»; L 1000: »V. Råby», L 1001: »Vid Engeby anföres en Runsten». Liljegren har tydligen icke kunnat reda ut, hur det förhöll sig; därför upptager han felaktigt inskriften under två nummer.) — Celsius (a. a. s. 358): »Tortuna Sn Wästre Råby i Wesmanl.»; a. a. s. 365: »Tortuna ... Ängesta Äng wid stora landsvägen i Westmanl.» — Grau: »Wid Wäster Råby här i socknen äro twänne Runstenar til finnandes.» — Res-

tadius: »Den af Direktör Grau upptagne runsten på vester Råby äng finnes ännu i behåll. Man berättar, att en slagen hjelte der blifvit begrafven.»

På Geologiska kartbladet »Enköping» äro två runstenar utmärkta söder om landsvägen vid Råby. Undersökningen för kartbladet utfördes år 1859 och 1862 av O. F. Kugelberg. Denne meddelar i beskrivningen till kartbladet, att »tvenne runstenar finnas vid vägen sydsydost om Vester Råby».

Hofberg (1871): »På Östra Råby mark, på den uppodlade ängen, vid pass trettio alnar söder om landsvägen och ungefär lika långt öster om den här mot söder förbinnande rännilen står en 4 fot hög och 2 fot bred Runsten, på hvilken likväl nu mer hvarenda runa är utplånad och endast några slingor synliga på midten af stenen.» Underskriften under avritningen lyder: »Runsten utan synbara mynder i Ö Råby äng i Tortuna.» Hofberg tillägger: »En annan runsten, som för icke så länge sedan stått nära härintill, är nu försvunnen och ligger troligen i någon af de nya stenbroar, som blifvit anlagda samtidigt med uppodlingen af ängen, i hvilken den sist beskrifna runstenen ännu qvarstår.»

Uppgifterna, att två runstenar ha stått vid Råby, äro oriktiga. Den ena av stenarna var en bautasten.

Brate (1900): »Runstenens plats är på gårdet vid V. Råby söder om landsvägen och straxt öster om en bro öfver en liten bäck, som rinner från norr till söder ut i Lillån. Vid mitt besök 1898 var den till hälften nedsjunken i marken men blef under hösten samma år höjd på Västmanlands fornminnesförenings bekostnad.»

S. T. Kjellberg framhåller (i *Vallby*, 1926), att »vägbyggnader» från 1000-talet, liknande den vid Saltängsbron (se Vs 9–10), »finnas på andra håll t. ex. på V. Råby gårde, Tortuna socken, där vägen passerar en bäck. Denna bro har även markerats av tvenne resta stenar, den ena med runskrift står ännu på sin plats, den andra ligger i dikeskanten.»

Vid runinskriftsinventeringen år 1947 hade Vs 17 sjunkit ned i åkern. Stenen, som saknar rotända, lagades och restes sommaren 1959 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Bautastenen, som tydligen en gång stod rest bredvid Vs 17, blev enligt uppgift på orten »för ett trettio år sedan» inlagd i den nya landsvägsbron.

Grå granit. Höjd 1,42 m, nuvarande största bredd 0,68 m. Ristningen är i stort sett djup och tydlig. Stenens vänstra del är avslagen; möjligen har detta stycke lagts in i den närbelägna landsvägsbron, när denna byggdes.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus och efter Hadorph och Helgonius):

holmste[n] : let : resa : mer[ki : eftir : tifrit : gonu : sina : ok : iftir] : sik : selfan :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Holmstæinn let ræisa mærki æftir Tiðfrið, konu sina, ok æftir sik sialfan.

»Holmsten lät resa minnesmärket efter Tidfrid, sin hustru, och efter sig själv.»

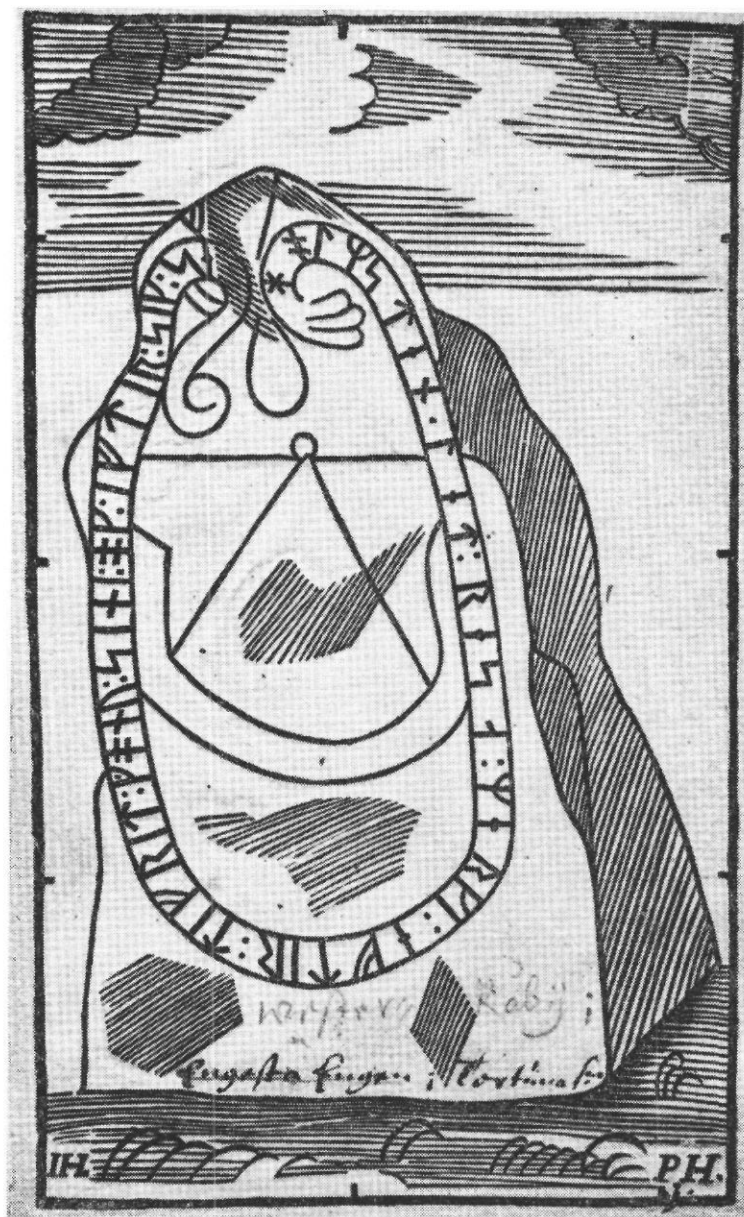

Fig. 30. Vs 17. Råby, Tortuna sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1085).

Till läsningen: Inskriften börjar vid ormhuvudet upptill till höger på stenen. Före 1 **h** saknas sk. 1 **h** är, trots sin litenhet (3,5 cm), fullt tydligt. I 2 **o**, som har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bistavar, är nedre bistaven skadad till höger om huvudstaven. I 6 **t** äro bistavarna lågt ansatta; samma utseende har den andra bevarade **t**-runan (11 **t**). 7 **e** är stunget med en djup punkt. Detsamma gäller 10 **e**, 13 **e** och 17 **e**. Också skiljetecknens punkter äro alla djupt inhuggna. Av 8 **n** återstår numera endast huvudstavens nedre hälft; ingen del av bistaven har bevarats. Sk efter 8 **n** har förlorat övre punkten i en flagring. 15 **a** har ensidig bistav. Efter 18 **r** har stenen slagits av; bistaven är något skadad. Av 46 **r** återstår nu endast ett 2 cm långt stycke av huvudstaven vid nedre ramlinjen. Sk före 47 **s** har förlorat övre punkten. 48 **i** är ej stunget. I 49 **k** finnas mellan huvudstav och bistav några små, naturliga ojämnheter. Sk efter 49 **k** är djupt och tydligt. 51 **e** är tydligt stunget. Runföljden 53–55 **fan** står ovanför slingan. 54 **a** har ensidig bistav, 55 **n** däremot dubbelsidig. I den senare runan är bistaven ansatt på en ornamentslinje. Inskriften slutar med ett tydligt sk.

Bureus (i F a 10: 2): **iolms . . . × let: risa: merki: eftir × tifrit: gonu: sina: og: iftir: sih: selfan:.** — Rhezelius (i F a 10: 1): **holmstein: let: reisa: mergi: eftir: tifrit · gonu: sina: ok: eftir: sih: selfin:.** — Hadorph och Helgonius: **holmsten · let: resa: merki: eftir: tifrit: gonu: sini: ok: iftir: sik: se . . . f . . .** — Brate: **holmsten: let : resa : mer . . . : sik : s . . . fan :**

Holmstæinn är ett mycket vanligt mansnamn under vikingatiden och senare; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105. Däremot har den döda hustruns namn **tifrit** varit mycket sällsynt. Det förekommer eljest endast en gång i runinskrifterna, nämligen på en nu försvunnen runsten från Brunna i Vänge sn i Uppland (U 906). Där tecknas namnet **tipfrip**. I medeltida källor från Uppland och Västmanland är namnet säkert styrkt. I andra delar av Norden förefaller det vara helt okänt.

Holmsten lät resa minnesmärket vid vägen (eriksgatan) ej endast till minne av sin hustru utan också »efter sig själv».

Det monument, som skulle bevara hustruns och hans eget namn åt eftervärlden, har bestått av två stenar, en runsten och en bautasten. Dessutom har Holmsten, av stenarnas ursprungliga belägenhet att döma, låtit bygga »bro» på den viktiga vägen, som i sydvästlig riktning ledde till Badelunda. Det kan också framhållas, att stenar, uppsatta till erinran om resaren själv, påfallande ofta just äro »brostenar». Om par-monument och brostenar se Vs 9–10.

Mitt på runstenen finns ett enkelt tecknat skepp. Detta är enda gången som en sådan bildframställning förekommer på en västmanländsk runsten. Skeppsbilder av detta slag finnas däremot på flera uppländska stenar; se U 800, 979, 1001, 1052 och S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1954, s. 5 f., 1955, s. 222 f.

Vs 17 visar överensstämmelser med ristningar av *Litli*, som har signerat Vs 20 och 27.

Ängsta, Tortuna sn.

Se Vs 17.

Sevalla.

Se Vs 26.